

ПИСЬМОВІ ФОРМИ МОВИ В УКРАЇНСЬКІЙ ЕТНОЛІНГВІСТИЦІ

Дерба Світлана Миколаївна,

канд. філол. наук

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті проаналізовано різноманітні форми (усні і письмові), в яких існує національна українська мова. Досліджено особливості письмових форм української мови. Проведено аналіз кореляції між різними видами мовних станів.

Ключові слова: форма мови, етнос, культура, літературна мова, функціонування мови.

Українська етнолінгвістика є досить молодого порівняно із зарубіжною. У другій половині XIX ст. в українській етнолінгвістиці розвиток етнолінгвістичного напрямку у мовознавстві пов'язаний із науковими розробками видатного вченого, основоположника так званого психологічного напрямку у вітчизняному мовознавстві О. О. Потебні.

Мова є істотною частиною української етнокультури. Саме мова відображає менталітет етносу, національну специфіку етнічного світосприйняття. Усе це входить до кола лінгвістичних досліджень, тому предмет етнолінгвістики містить передусім співвідношення національної мови і культури.

Сучасні дослідники визначають етнолінгвістику як науку, що досліджує зв'язки між мовними і культурними явищами. Це напрям лінгвістичних досліджень, який вивчає мову в її відношенні до культури, або інакше – взаємодію етнокультурних та етнопсихологічних чинників у функціонуванні та еволюції мови [Лингвистический энциклопедический словарь 1997, 697].

Різнманітні форми (усні і письмові) утворюють національну українську мову. **Метою** даного дослідження є з'ясування особливостей письмових форм мови в українській етнолінгвістиці. **Предметом** відповідно виступає мова фольклору, мова публіцистики, мова науки, офіційно-ділова мова, мова реклами й оголошень, конфесійна мова. Так, головним **завданням** є аналіз кореляції між різними видами мовних станів і народу. **Актуальність** проведеної роботи зумовлена сучасними досягненнями у галузі опису функцій мови. Саме знання усіх письмових форм української мови дозволить науковцям вирішувати різноманітні проблеми української етнолінгвістики.

Істотними є сучасні досягнення у галузі аналізу суспільних функцій мови, опису різних форм мовних станів. Різнманітні види мовних станів поділяються на форми усного та письмового мовлення. У межах усного мовлення виокремлюють: діалект, наріччя, говір, регіолект, професійне діалектне мовлення, аргі, професійне мовлення міста, групові жаргони, літературне розмовне мовлення і літературне професійне мовлення. Серед письмових форм мовних станів виділяють: мову художньої літератури, мову фольклору, мову публіцистики (мова газет, журналів, радіо, телебачення), мову науки, мову офіційно-ділових документів, мову реклами й оголошень, епістолярну мову, конфесійну мову [Герд 2005, 17].

Усі ці різноманітні форми утворюють національну мову. Визначальними компонентами національної мови є літературне розмовне мовлення, мова художньої літератури, науки, публіцистики, ділова мова.

Мовна ситуація – це різновид форми існування мови, типу мовного стану. Наприклад, може бути ситуація двомовна чи багатомовна, побутова чи офіційного спілкування. Українська мова серед україномовного і не україномовного населення країни з часом стає престижнішою, у суспільній свідомості поступово підвищується показник її комунікативних якостей і естетичні цінності, спинився процес падіння "лояльності" щодо української мови, – посилюється національно-мовна свідомість українців, а також представників інших етносів. Це спонукає до певних змін у мовній політиці. На Сході та Півдні України серед частин населення інспірується рух щодо надання статусу офіційної і російській мові; на Закарпатті існує думка про т. з. етномовність окремих русинів.

Існують етноси (українці, росіяни, поляки, французи та ін.), які володіють повним набором письмових мовних станів. Але є і такі етноси, що не мають письмової форми мови. Якщо внутрішня структура і закономірності функціонування мови є предметом мовознавства, то у завдання етнолінгвістики входить аналіз кореляції між різними видами мовних станів та етносів, соціальними групами у суспільстві.

У письмовій формі існування української мови реалізуються основні види літературної мови: мова художньої літератури, мова фольклору, мова публіцистики, мова науки і техніки, мова офіційно-ділового спілкування, конфесійна мова. Літературною мовою володіє не весь етнос, це можуть бути люди, що використовують діалекти, або люди без належної освіти. Але навіть ті, хто володіють літературною мовою, можуть мати різний рівень підготовки. Наприклад, одна людина напише грамотно заяву, а інша філософську чи наукову працю.

Уявлення людей про мову художньої літератури є дещо суперечливими сьогодні. Але не можна заперечити те, що І. Котляревський, Т. Шевченко, І. Франко у свідомості будь-якого українця пов'язані з думками про велич українського народу, його історії, літератури і мови. Саме мова приходить через канали культури, чи, навпаки, культура проходить через мовні канали, одне зрозуміло: звичаї впливають на комунікативну систему етносу, а культурні цінності й вірування частково створюють етномовну реальність [Жайворонек 2001, 50].

Мова фольклору – це особливий різновид літературної мови. Даний тип реалізується лише у певних стереотипних ситуаціях. Фольклор відрізняється багатьма жанрами: це і билини, і пісні, і легенди, і казки, і загадки, і замовляння, і закликання, і прислів'я, і приказки. Саме фольклор дозволяє проникнути у духовний світ народу, у світ його образів та уявлень. У цьому велике значення має відкриття внутрішнього змісту, глибинної семантики слів, пов'язаних з тим чи іншим предметом, повір'ям, обрядом. З'ясування цього глибинного змісту передбачає звернення до тексту, воно передбачає вміння оперувати записами фольклорних текстів. Мова усної народної творчості своєю лексикою, фразеологією, граматиною, фонетикою засвідчує існування глибинного коріння національної мови.

Мова публіцистики – це мова радіо, телебачення, газет, журналів. Істотним аспектом кореляції мова – етнос є питання про те, чи володіє даний народ стандартною мовою публіцистики. Мають значення такі моменти: рідна це чи нерідна мова, поширюється вона на всю державну територію чи тільки на її частину. Одним із

найдинамічніших процесів є розвиток мови друкованих засобів масової інформації. Ця мова швидко віддзеркалює зміни, що відбуваються в суспільстві. Вона зумовлює використання різноманітних письмових жанрів (інформація, кореспонденція, стаття, інтерв'ю, репортаж, нарис, огляд і под.).

Мова науки – це мова наукових доповідей, статей, спеціальних монографій, підручників, енциклопедій та словників. Для етнолінгвістики основне питання тут – володіє чи ні український етнос мовою науки, які групи етносу якою мовою науки користуються при створенні письмового тексту. Це питання надзвичайно актуальне стало для України після того, як вона отримала незалежність у 1991 році. Оскільки раніше розвиток науки відбувався переважно російською мовою. Нині використання мови науки різниться залежно від галузей знання, техніки, освітнього віку спеціалістів, їх віку, етнічного складу наукових колективів, ситуацій (лекція чи конференція). Саме відсутність необхідних термінів, унормованих терміносистем загальмовує розвиток науки національною мовою. Сьогодні в Україні необхідно створювати термінологічні словники різних видів з метою удосконалення мови науки.

Офіційно-ділова мова – це мова законів, постанов, указів, бланків, заяв, звітів. Це мова різноманітних документів, з якими щодня працюють українці. Учасниками ділового спілкування є організації, заклади, підприємства, посадові особи, працівники або ж діячі у міждержавних офіційно-ділових стосунках у галузі політики, економіки, культури. Ця мова виділяється найвищою мірою книжності.

Мова реклами й оголошень – це дуже показовий елемент розвитку етносу в сучасному світі. Це те, що українці щодня читають у транспорті, на вулицях, у газетах, слухають по радіо або дивляться по телебаченню. Це ставлення рекламодавців до мовних штампів і кліше. Сьогодні ми можемо зустріти рекламу українською, російською та навіть англійською мовами.

Конфесійна мова – це мова церковної літератури і богослужіння. Досі мало досліджене місце конфесійної мови у житті українського етносу. Ця мова обслуговує релігійні потреби українського суспільства. Це мова перекладної культової (Біблія, житія, апокрифи тощо) й оригінальної (проповіді, послання, тлумачення Святого Письма, молитви, складені священнослужителями української церкви) літератури.

Найвиразніше характеризує конфесійні тексти їхній лексичний склад. Серед лексико-семантичних груп типовими є слова для найменування Бога та явищ потойбічного світу (Небесний Отець, Божий син, Святий Дух, Спаситель, Царство Боже, рай, вічне життя, небеса, сатана, демони), стосунків людини і Бога (вірувати, молитись, заповіді, воскресіння та ін.) [Українська мова 2004, 273].

Таким чином, саме знання різних письмових форм української мови дозволяє глибоко і всебічно підходити до вирішення різноманітних проблем етнолінгвістики, таких як етногенез, мова й етнічна історія, духовна культура, народна міфологія, історія слів і речей, урбанізація і мова, мова і міжетнічні стосунки в Україні.

В статье проанализированы различные формы (устные и письменные), в которых существует национальный украинский язык. Исследованы особенности письменных форм украинского языка. Проведен анализ корреляции между разными видами языковых состояний.

Ключевые слова: форма языка, этнос, культура, литературный язык, функционирование языка.

The paper discusses different forms of Ukrainian language: oral and written. Their characteristics are analyzed in the article. The author made the analyze of correlation between different kinds of language states.

Key words: form of language, nation, culture, literary language, functioning of language.

Література:

1. Аркушин Н. П. Сучасні напрями європейської лінгвістики / Н. П. Аркушин // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – 2007. – С. 1–5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/Portal/natural/nvvnv/filolog/2007_3/11/1.pdf.
2. Герд А. С. Введение в этнолингвистику : [курс лекций и хрестоматия] / Александр Сергеевич Герд. – [2-е изд.] – СПб. : Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2005. – 457 с.
3. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: деякі аспекти досліджень / Віталій Вікторович Жайворонок // Мовознавство : наук.-теор. журнал / гол. ред. Віталій Григорович Скляренко. – К. : Ін-т. мовозн. ім. О. О. Потебні, 2001. – № 5. – С. 48–63.
4. Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.
5. Українська мова : енциклопедія / [редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. та ін.]. – К. : Вид-во "Укр. Енцикл." ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.